

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal

Yıl: 6, Sayı: 11, ISSN:2587-1811 Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

**Simgesel Anlamlarıyla Ankara'nın
Başkent Oluşunun Dönemin Gazeteleri ve
Aydınlardaki Yansımaları**

**Reflections of Ankara's Being The Capital
City on Newspapers and Intellectuals of
the Period With Its Symbolic Meanings**

Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ

 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara, Türkiye. haluk.olcekci@hbv.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi
DOI: mecmua. 864424
Yükleme Tarihi: 19.01.2021
Kabul Tarihi: 07.03.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021
Sayı: 11
Sayfa: 349-366

Article Information: Research Article
DOI: mecmua. 864424
Received Date: 19.01.2021
Accepted Date: 07.03.2021
Date Published: 30.03.2021
Volume: 11
Sayfa: 349-366

Bu çalışma, 29-30 Ekim 2020 tarihinde gerçekleştirilen "Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu"nda sözlü sunumu yapılan "Simgesel Anlamlarıyla Ankara'nın Başkent Oluşunun Dönemin Gazeteleri ve Aydınlarındaki Yansımaları" bildirisinin gözden geçirilmiş şeklidir.

Atıf / Citation

ÖLÇEKÇİ, H. (2021). Simgesel Anlamlarıyla Ankara'nın Başkent Oluşunun Dönemin Gazeteleri ve Aydınlarındaki Yansımaları. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 349-366

ÖLÇEKÇİ, H. (2021). Reflections of Ankara's Being The Capital City on Newspapers and Intellectuals of the Period With Its Symbolic Meanings. *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 6, Volume: 11, Page: 349-366

Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ

SİMGESEL ANLAMLARIYLA ANKARA’NIN BAŞKENT OLUŞUNUN DÖNEMİN GAZETELERİ VE AYDINLARINDAKİ YANSIMALARI

Reflections of Ankara’s Being the Capital City on Newspapers And Intellectuals of the Period With Its Symbolic Meanings

ÖZ

Ankara’nın başkent oluşu, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının önlenemeyişi ve bağımsızlık mücadelesi veren Türk milletinin yeni esaslar üzerine bir devlet kurma arzusuyla yakından ilgilidir. Türkiye’nin bağımsızlık savaşı devam ederken iki farklı anlayışı temsil eden iki başkent ortaya çıkmıştır. Ankara emperyalizme karşı verilen Milli Mücadele’nin karargâhlığını yaparak, Türkiye’deki siyasi ve toplumsal iktidarın yeni bir eksende şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Eskiyle olan bağları koparmak ve yeni bir Türkiye inşasında en önemli kilometre taşlarından birisi, Ankara’nın başkent oluşuyla atılmıştır. Cumhuriyet ilan edildiğinde fiili başkentlikten resmi başkentliğe terfi eden Ankara, aynı zamanda yeni medeniyet projesinin ve ulus devletin başlıca sembollerindedir.

İstanbul’un işgaliyle birlikte Mebusan Meclisi’nin kapatıldığı ve Büyük Millet Meclisi’nin Ankara’da toplandığı tarihi süreçte, hükümet merkezi ve başkent meselesi Türk basınının yakından ilgilendiği tartışma konuları arasında yer almıştır. Dönemin basınına ve aydınların hatıralarına yansıyan başkent tartışmaları, iki şehir üzerinden yapılan iki farklı dünya görüşünün iktidar mücadelesini yansıtmaktadır. İstanbul ve Anadolu basını işgal altındaki ülkenin vaziyeti karşısında takındıkları tutumlarına paralel olarak, bu cepheleşmedeki saflarını da belli etmişlerdir. Gazetelere yansıyan tartışmalara benzer bir tavır dönemin aydınlarının hatıralarından da takip etmek mümkündür. Bu sayede Türkiye’nin yeni bir şekil aldığı Cumhuriyetin kuruluş yıllarına ilişkin nitelikli ve özgün bir bakış açısının oluşmasına katkı sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Basını, Anadolu Basını, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Mücadele, Modernleşme.

ABSTRACT

Ankara's being the capital is closely related to the inability to prevent the collapse of the Ottoman Empire and the desire of the Turkish nation, struggling for independence, to establish a state on new principles. While Turkey's war of independence was continuing, two capitals emerged representing two different understanding. Being in the center of the national struggle against imperialism, Ankara has played an important role in shaping the axis of a new political and social power in Turkey.

During the historical process when the Parliament was closed with the occupation of Istanbul and the Grand National Assembly convened in Ankara, the government center and capital discussions were among the discussion topics that the Turkish press was closely interested in. The capital debates, reflected in the press and memories of the intellectuals of the period, reflect the power struggle over two cities. In parallel with the attitude they took against the situation of the occupied country, Istanbul and the Anatolian press have also revealed their sides in this confrontation. It is possible to follow an attitude similar to the discussions reflected in newspapers from the memories of the intellectuals of the period. With this, contribution will be made to the formation of a qualified and original perspective regarding the foundation years of the Republic, in which Turkey took a new shape.

Keywords: Istanbul Press, Anatolian Press, Ankara, Grand National Assembly of Turkey, National Struggle, Modernization.

Giriş

Avrupa'nın 18. yüzyılda İngiliz Sanayi Devrimiyle kurduğu ekonomik düzen ve Fransız devrimiyle yaşadığı toplumsal dönüşüm, izleyen süreçte bütün dünyayı tesiri altına alacak yeni bir dünyanın temellerini atmıştı. Modern milletlerin ve ulus devletlerin temel aktör olarak belirdiği bu tarihi dönüşüm sürecinin kaybedenleri ise, feodal yapılarını yenilemekten uzakta kalan çok milletli imparatorluklar oldu. Osmanlı İmparatorluğu da Sanayi Devrimini ıskalayarak ekonomisini sömürge düzenine teslim etmenin, sosyal ve siyasal dönüşümü yakalayamamanın bedelini, bünyesinde barındırdığı milletleri ve toprakları teker teker kaybederek ödemek zorunda kaldı.

İmparatorluğun iki yüzyılı bulan engellenemez gerileyişi, Birinci Dünya Savaşıyla birlikte bütünlüğünün tamamen bozulmasına ve başkent İstanbul'un işgaline kadar gelip dayandı. Cephedeki yenilgilerin askeri gerekçelerden çok daha önemli ekonomik, siyasi ve sosyolojik nedenleri vardı. Gerileyiş ve yıkılış süreci, Avrupa'nın öncülüğünde dünya genelinde yaşanan büyük değişimin kaçınılması hayli güç sonucuydu. Ulus devletleşme ve uluslaşma süreciyle siyasi, ekonomik ve toplumsal eski yapıların değiştiği, millet esasına göre hayatın her alanında sınırların yeniden çizildiği bir döneme geçilmişti. İmparatorluklardan ve feodal düzenden ulus devletlere geçiş süreci, topyekûn bir dönüşümün yalnızca üst çatısını ifade etmekteydi. Yaşanan büyük bir devrimdi ve yeni bir toplum düzeni ve yeni bir zihniyeti beraberinde getiriyordu. Ulus devlet, meşruiyetinin kaynağını herhangi bir ilahi güçten ya da yöneticiden değil, belirlenmiş coğrafi sınırlar içerisinde varlığını sürdüren milletten almaktaydı. Yeni devlet ve toplum modelinde, aynı zamanda vatandaşlık bağıyla ilişkilendirilen millet dil, kültür ve ortak değerleri paylaşan homojen bir bütünlük arz ediyordu.

Devletin şeklini ve ulusu yaratan büyük dönüşümün en önemli simgeleri arasında yer alan ulus devletlerin başkentleri ise ayrı bir öneme sahip oldu. Yeni toplumsal düzen ve yeni hayat, evvela başkentlerde kendini göstermeye ve anlam kazanmaya başladı. Simgesel önem atfedilen ulus devletlerin başkentleri, yüklenen misyonlarıyla 'siyasi başkent'ler olarak tarih sahnesinde yerlerini aldılar.

Türkiye'de yaşanan başkent değişimi de, tam anlamıyla Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet'in ulus devletine geçiş sürecini sembolize eden önemli bir reformdur. Yüzlerce yıllık payitaht İstanbul'un ve Osmanlı'nın temsil ettiği iktidarın yanı sıra değerler ve anlamlar sisteminin yerine, yeni bir devlet ve yeni bir ulus inşa etmek için Ankara bir başlangıç yeri oldu. Ancak bu değişim elbette çok kolay gerçekleşmedi. Her ne kadar işgal altında olsa da simgesel bir güç ifade eden hilafet ve saltanat merkezi İstanbul ile henüz bir kasaba görünümündeki Ankara arasında yaşanan başkent rekabeti ve nihayetinde yaşanan değişim, İmparatorluk ve ulus devlet düşüncelerine yönelik ciddi tartışmaların arasında hayata geçti. Ankara ulus devletin ve yeni medeniyet projesinin sembolü olarak sunulurken, İstanbul tarihe ve geleneğe sadakatin simgesi olarak ön plana çıkarıldı ve savunuldu.

İşgal altındaki ülkenin iki farklı güç merkezini temsil eden İstanbul ve Ankara arasındaki iktidar mücadelesi, dönemin basınına hükümet merkezi ve başkent tartışmaları çerçevesinde yansımıştır. Aynı zamanda olayların yakın şahidi olmuş pek çok önemli ismin hatıralarından da takip edebildiğimiz başkent tartışmaları, iki

şehir üzerinden iki farklı dünya görüşünü okumamıza yardımcı olmaktadır. Üzerinden geçen bir yüzyılın ardından, Osmanlı İmparatorluğunun tarih sahnesinden çekildiği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllara ilişkin, başkent meselesi etrafında yapılan tartışmaları basından ve hatıratlardan takip ederek Cumhuriyetin kuruluş yıllarına dair nitelikli ve özgün bir bakış açısının oluşmasına katkı sunmak mümkün olacaktır. Çalışma, döneme ait gazetelerin yanı sıra başkent tartışmalarına şahitlik edenlerin hatıratlarının incelenmesiyle ortaya çıkmıştır.

Milli Mücadele'nin Merkezinden Başkentliğe Ankara

Ankara coğrafi konumuyla doğudan batıya ve kuzeyden güneye geçiş yollarının ortasında ve Anadolu'nun tam kalbinde yer alan tarihi bir şehirdir. Malazgirt zaferinden hemen sonra Selçuklu hâkimiyetinde önemini artırmış ve o yıllarda başlayan Ahi etkisi Osmanlı döneminde şehrin kimliği üzerindeki belirleyici rolünü devam ettirmiştir. Ekonomik temelleri olan, kardeşlik ve dayanışmayı temsil eden Ahilik, taşıdığı ahlaki kavramsal gücüyle Ankara'nın yanı sıra Anadolu'daki özgürlük ve dayanışma düşüncelerinin kaynaklarından birisi olmuştur (Ocak, 1996: 169-190). Diğer taraftan Ankara savaşına şahitlik etmesi nedeniyle, şehir Osmanlı tarihinde farklı bir anlama sahiptir. Çubuk ovasında Timur'un ordusuna yenilen Osmanlı için Ankara, devletin yıkılma aşamasına geldiği ve iç savaşa sürüklendiği süreci başlatan yerdir. O dönem Anadolu'da birliği ve hâkimiyeti yeniden tesis etmeyi başaran Osmanlı devleti, altıyüz yıllık hükümlerinin ardından 20. yüzyıldaki ekonomik, siyasi ve askeri gelişmelere ayak uyduramamasının yaşattığı ağır sonuçlarla uğraşırken, tarih bu defa Ankara'yı bambaşka bir konumda öne çıkarmıştır.

Eski gücünü ve pek çok toprağını kaybederek gerileme sürecine giren Osmanlı devletinde zaman zaman yapılan başkent tartışmalarında, Anadolu'daki şehirlerin yanı sıra Ankara'nın da adı geçmiştir. Henüz 1830'larda bir Alman danışman subay H. Von Moltke ve Osmanlı Ordusunda 1883'ten itibaren uzun yıllar görev yapmış Von Der Goltz Paşa (Türsan, 1981: 101), başkentini İstanbul'dan taşınmasına dair görüş bildirmişlerdi. Daha o tarihlerde Anadolu'da birçok şehir ya da bugün Irak ve Suriye'de kalan Türk şehirleri alternatif başkentler olarak önerilmiştir. Kaybedilen toprakların acısının en fazla hissedildiği Balkan Savaşları, başkent tartışmasının Osmanlı kamuoyu tarafından da yapılmasını sağlamıştır. Yüzlerce yıllık başkent İstanbul, Balkanların kaybedilmesiyle serhat şehrine dönüşmüş ve İmparatorluğun batı sınırında tehditlere açık bir halde kalmıştır. Rus ordusunun 93 harbinde (1877-1878) Yeşilköy'e kadar dayandığı günlerde İstanbul'un yaşadığı işgal tehlikesi hafızalarda tazeyken, bu kez Balkan Savaşında Bulgar ordusunun herhangi bir dirençle karşılaşmadan Çatalca'ya kadar gelmesi endişeleri büyütüştür (Görgülü, 2014: 9-44). 6 Kasım 1912'de ilerlemeye başlayan Bulgarlar aynı gün Tekirdağ, sonrasında Çorlu, Çerkezköy ve Malkara'yı, 11 Kasım'da Silivri'yi ele geçirerek, İstanbul ile aralarında tek engel olarak kalan Çatalca'ya birkaç günde ulaşabilmiştir. Bulgar ordusunun 30 Mayıs 1913'e kadar İmparatorluğun başkentine yönelik işgal tehdidini sürdürmesinin sonuçları hayli ağır olmuş ve başkenti işgal baskısı altında yapılan Londra Konferansı'nda büyük toprak kayıpları kabul edilmek zorunda kalmıştır.

Payitaht İstanbul'un artık imparatorluğun sorumluluğunu taşıyan ve sınırlarını koruyan bir merkez olmaktan çıktığı ve kendisinin açık bir hedef haline geldiği günlere şahitlik edilmiştir. İstanbul'la ilgili endişeler ve başkent tartışmaları, Balkan savaşının üzerinden çok bir zaman geçmeden, bu kez Çanakkale savaşında bir kere daha başlamıştır. İtilaf devletlerinin Çanakkale boğazını geçmeleri halinde İstanbul'un işgal edileceği endişesi Çanakkale'deki direniş ruhunu hayli yükseltse de, başkente alternatif arayışlarının başlamasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanabilecek bir yenilgiye karşı, Anadolu'ya çekilmek ve direniş sürdürmek için bir idare merkezinin kurulması yapılan hesaplar arasındadır. Enver Paşa'nın talimatlarıyla 1916'da Ankara'da yaptırılan İttihat ve Terakki Kulübü binasının, birkaç yıl sonra açılacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin binası olarak kullanılması bu bakımdan anlamlıdır. O dönemde Ankara'nın planlarının çıkartılması, İttihatçıların başkent olarak Ankara'yı da hesap ettikleri şeklinde yorumlara yol açmıştır (Şapolyo, 1967: 97).

Osmanlı devletinin toprak kaybının durdurulamaması, mağlup çıkılan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros mütarekesi ve ardından dayatılan Sevr anlaşması devleti işgal altında bir sömürgeye dönüştürürken, bir direniş hareketini de kaçınılmaz kılmıştır. 16 Mayıs 1919'da müttefik gemilerin desteğiyle İzmir'in Yunan işgaline uğraması, Osmanlı'daki milliyetçilik bilincini yükseltmeye yetmiştir (Toynbee, 1999: 73). Nitekim elde kalan son vatan Anadolu'nun savunulması için yerel direniş örgütlerinin ortaya çıkması ve hepsinin bir araya gelmesiyle Türk Milli Mücadelesi hayata geçmiştir. Ancak Mondros'tan sonra Anadolu'nun Batısı ve Güneyi ile başlayan işgal süreci 16 Mart 1920'de İstanbul ile devam etmiştir. Mondros ve Sevr'in ağır şartları uygulanarak imparatorluk tasfiye edilirken (Kocatürk, 1997: 192), işgal altındaki başkentte Padişah ve atadığı hükümetler rehin tutulan iradeleriyle devletin içine düştüğü vaziyete çözüm üretmekten uzak bir görüntü çizmiştir. Mebuslardan Mazhar Müfit Bey, İstanbul'un işgali esnasında görüştüğü Padişaha Anadolu'ya geçmesini, dolayısıyla başkentini taşınmasını önermiştir. İşgal altındaki İstanbul'dan ayrılmayı düşünmeyen ve işgale karşı direnç gösteremeyen Padişah, Anadolu'ya geçme teklifini yapan mebusu "Ecdad-ı izamının payitahtından bana firar mı teklif ediyorsunuz?" sözleriyle azarlamıştır (Kansu, 2009: 540).

Osmanlı imparatorluğunun tasfiyeye tabi tutulması ve başkentinin dahi işgal edilmesi nedeniyle, Anadolu'da bir güç merkezi oluşturulması tarihi bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul'a alternatif bir başkent olarak Ankara'nın belirmesi, yaşanan olayların bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. İmparatorluğun toprak kayıpları olmasa ve başkenti dâhil son vatan toprakları işgal tehdidi altında kalmasa idi, Ankara Anadolu'nun ortasında öteki şehirlerden herhangi bir farkı olmadan varlığını sürdürmeye devam edecekti. Ancak devlet merkezinin dış saldırılara açık konumu ve nihayetinde işgali, İstanbul dışında başkent arayışlarını hızlandırmıştır. Deniz hâkimiyetini tamamen yitirmiş Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un boğazların ortasındaki savunmasız konumu, Mustafa Kemal Paşa tarafından "Bir geminin topundan telaşa düşülecek bir yerde hükümet merkezi olamazdı" sözleriyle ortaya konmaktadır (Arar, 1997: 32). 16 Ocak 1923'te İzmit'te başkent konusundaki fikirlerini ilk defa açıkça dile getiren Mustafa Kemal Paşa'ya göre, başkent saldırılardan uzakta ve güvenli bir yerde bulunmalıdır. Aynı zamanda memleketin her tarafına eşit bir şekilde elini uzatabilecek bir merkezi

konuma sahip olmalıdır. Tarif edilen yer, Milli Mücadele'nin merkezi olmuş Ankara'yı göstermektedir.

Coğrafi kaderin öne çıkardığı Ankara, o güne kadar içerisine Kayseri, Kırşehir, Yozgat ve Çorum mutasarrıflıklarını alan bir vilayettir. Batı Anadolu ve İstanbul'dan gelen demiryollarının kesiştiği ulaşım ağlarına sahip konumuyla kaybedilen toprakların ardından beliren yeni Türkiye'nin merkezi bir konumda bulunmaktadır. Ankara'nın güvenli bir merkeze dönüşümü ve milli hareketin yürütme organı Heyeti Temsiliye'nin merkezi olarak seçilmesindeki önemli etkenlerden birisi de, Ankara halkının ve sivil yöneticilerinin Anadolu'daki milli harekete verdikleri büyük destektir. Osmanlı'nın yüzlerce yıl ihmal ettiği Anadolu ahalisi, padişaha bağlılık yerine istiklal mücadelesine desteği tercih etmiştir. Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde önemli aşamalar olan Amasya, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, halk mücadeleye sempatiyle baktığını göstermiştir. Heyeti Temsiliye'nin 24 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişinde yapılan coşkulu karşılamayla (Kansu, 2009: 473), Milli Mücadele'ye halk desteği açıkça görünür hale gelmiştir.

Anadolu'daki mücadelenin örgütlenmeye başlandığı Amasya Genelgesi'nin ardından, Erzurum Kongresi'nde Milli Mücadele'nin hedefleri ve ilkelerinin yanı sıra teşkilatlanmaya ilişkin alınan kararlar yeni bir devletin kuruluşunu işaret etmektedir. Yürütme gücüne sahip 9 kişilik Heyeti Temsiliye'nin kurulması ve hükümet gibi kararlar alabilmesi, İstanbul'a alternatif bir gücün varlığını göstermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar hükümet görevi üstelenen Anadolu'daki milli hareketin siyasi temsil organı Heyeti Temsiliye'yi, zaman içerisinde İstanbul Hükümeti ve dış dünya muhatap almak zorunda kalmıştır. İstanbul hükümeti ile 20-22 Ekim 1919'da ilk temasın kurulduğu Amasya'daki protokole göre, Sivas Kongresi kararlarında mutabık kalınmış ve ülkenin bütünlüğünün korunması ve işgale izin verilmemesi konusunda yapılacaklar konuşulmuştur. Ancak İstanbul hükümetinin temsilcisiyle yapılan mutabakatın önemli maddeleri arasında yer alan Meclisi Mebusan'ın İstanbul dışında toplanması kararına uyulmamıştır (İğdemir, 1975: 11-15).

Milli Mücadele'yi yöneten Heyeti Temsiliye'nin gelişi ve Ankara'yı direnişin merkezine dönüştüren süreç aslında çok daha önceden başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'un başına getirildiği 20. Kolordu 1919'un hemen başında kaydırıldığı Ankara'da halkı Milli Mücadele lehine örgütlemektedir (Akgün, 1989: 2067-2070). Amasya Genelgesinin yayınlanmasıyla beraber yapılan miting çağrılarında Ankara ilk cevap veren şehirler arasında yerini almış, Müdafayı Hukuku Milliye Merkezi Eylül 1919'da aktif hale gelmiştir. Şehirde konuşlanan Kolordu sayesinde İstanbul ile Anadolu arasındaki bütün haberleşme takip edilebilmiştir. İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'daki direnişe katılanların ilk durağı Ankara olmuştur. Ankara'yı merkez haline getiren sürecin aşamalarından bir diğeri, tarihi öneme sahip kararların alındığı Sivas Kongresi'nin Ankara'nın koruyuculuğunda yapılmış olmasıdır. Ali Fuat Cebesoy (2007: 200) hatıralarında, Sivas Kongresi üyelerinin büyük bölümünün Ankara'da toplanarak Sivas'a hareket ettiğini anlatmaktadır. Sivas Kongresinde komutanlarla yapılan toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın Heyeti Temsiliye'nin güvenlik gerekçeleriyle Ankara'ya taşınması fikrine, Ali Fuat Paşa ve diğer komutanların olumlu baktıkları anlaşılmaktadır (Turan, 2012: 13).

İstiklal manifestosu niteliği taşıyan Sivas Kongresi kararları İstanbul hükümetiyle ilişkilerin kesilmesine yol açmış ve dolayısıyla Ankara'yı Milli Mücadele'nin merkezine dönüştüren süreç hızlanmıştır. Kazım Karabekir Paşa ise Doğu'nun yalnız kalması endişesi nedeniyle Heyeti Temsiliye'nin Sivas'tan daha batıya, Ankara'ya taşınmasına karşı çıkmıştır (Karabekir, 2008: 318). Oysa düşmana karşı savunma cepheleri kurabilmek için cepheye yaklaşılması (Atatürk, 1989: 447) gereken bir dönemden geçilmektedir. Ankara konum itibarıyla cepheleri kontrole ve yardıma en uygun konumdadır. Temsil Heyeti Sivas'tan Ankara'ya geldiğinde yayınlanan bir bildiri ile “geçici merkezinin Ankara olduğunu” duyursa da (Atatürk, 1989: 405), Mazhar Müfit Ankara'nın daimi merkez olması kararını çok evvel Sivas'ta kararlaştırdıklarını anlatmaktadır (Kansu, 2009: 500).

Temsil Heyeti'nin Ankara'ya gelişiyle birlikte, henüz adı konmasa dahi fiili bir hükümetin varlığı belirginleşmiş, “İstanbul'un Anadolu'ya hâkim değil tabi olacağı” bir merkez doğmaya başlamıştır. İstanbul hükümeti kendi il sınırları dışında bir varlık gösteremez hale gelirken, bütün Anadolu Ankara'daki hükümet merkezine yönünü dönmüştür. Ankara'daki Heyeti Temsiliye'nin elini güçlendiren en önemli gelişme, işgal şartlarına rağmen Aralık 1919'da yapılan seçimlerle yenilenen son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kısa süre içerisinde kapanmasıyla yaşanacaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın da Ankara mebusu seçildiği ancak katılmadığı Mebusan Meclisi, 28 Ocak'taki tarihi oturumunda Misak-ı Milli'yi kabul etmesinin ardından, 16 Mart'ta İstanbul'un işgaliyle birlikte dağıtılmıştır (Yılmaz, 1998: 39). İstanbul'un işgali üzerine genelgeler yayınlayarak kamuoyunu bilgilendiren Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart tarihli genelgesinde olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis'in Ankara'da açılacağını ilan etmiştir (Atatürk, 1989: 563-565). Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin bir kısmı sürgün edilerek Malta'ya gönderilirken, bir kısmı da Heyeti Temsiliye'nin çağrılarını uyararak Ankara yollarına düşmüş ve Anadolu'daki milli harekete katılmıştır. İstanbul'dan gelenlerin yanı sıra eksik bölgeler için yapılan seçimlerin ardından, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılışı tarihi bir dönüm noktasıdır. İşgal altında hükümünü yitiren başkent İstanbul'un yerini doldurmak ve vatanın bütünlüğünü savunmak amacıyla siyasi, hukuki ve idari görevleri yerine getirmek üzere halk tarafından seçilmiş bir Meclis ve ona bağlı bir hükümet resmen kurulmuştur.

Ankara'nın Anadolu'yu yöneten bir güç merkezine dönüşmesi, İstanbul ile ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açacaktır. Nitekim İstanbul Birinci İdare-i Örfiye Divanı Harbi, Ankara'daki önemli isimleri ölüme mahkûm eden kararlar almaktadır. Damat Ferit hükümetinin beyannamelerini, Şeyhülislamın katli vacip fetvaları takip etmektedir. Kuva-yı Milliye aleyhindeki fetvanın karşılığını Ankara Müftüsü Börekçizade Mehmet Rifat Efendi 16 Nisan 1920'de vererek, Padişahın esarete olduğu İstanbul'dan şer'an fetva verilemeyeceği bütün Anadolu ya duyurulmuştur (Bayramoğlu, 1993: 489). İstanbul hükümetinin İngilizlerle işbirliği içerisinde Anadolu'da teşvik ettiği isyanlar ise Ankara hükümetini çok uğraştırırsa da bastırılabilmiştir (Selek, 2010: 358-368).

Başkent meselesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından dokuz ay sonra ilk defa hükümet tarafından gündeme getirilmiştir. Ancak 31 Ocak 1921 günü hükümet merkezinin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmasına yönelik verilen önerge, milletvekilleri arasında büyük tartışmalara yol açmıştır. Başkent taşınması

teklifinin 26'ya karşı 71 oyla reddedilmesi (Şimşir, 2006: 216), TBMM'nin henüz böyle bir değişime hazır olmadığını göstermektedir. Saltanat ve hilafete bağlı çok sayıda milletvekili, başkent taşınmasını doğru bulmamıştır. İstanbul'un gözden çıkarıldığı izlenimi vererek savaşın gidişatını etkilememek ve Milli Mücadele aleyhine propagandalara fırsat vermemek için başkent tartışmaları bir süreliğine kapatılmıştır. Henüz erken bir tarihte yapılan başkent tartışmasında, Padişahın İstanbul'dan ayrılmak istemeyeceği düşüncesinden hareketle, Saltanatın kaldırılması tartışmalarını başlatmanın da vakti olmadığı anlaşılmıştır. Evvela Anadolu'daki milli hareketin kendi meclisini, hükümetini ve düzenli ordusunu kurması ve cepheye başarı elde etmesini beklemek gerekecektir.

Başkent meselesinin yanı sıra Milli Mücadele'nin ulaşacağı hedeflerin vakitsiz dillendirilmesinin doğuracağı endişeler, dönemin önemli gazetecilerinden Yunus Nadi'nin hatıralarına da yansımıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın "Nasıl bir Meclis olacak?" sorusuna cevaben, Yunus Nadi yeni açılacak Meclis'in aynı zamanda merkezi Anadolu'da olacak yeni bir Türk devleti anlamına geleceğini dile getirdiğinde çevrede oluşan tepkiyi şöyle ifade etmektedir: "Türk Devleti mi? Yeni bir devlet mi? Merkezi Anadolu'da olacak bir Türk Devleti mi? Peki saray? Peki Babıâli? Peki İstanbul? Bir anda bütün bu suallerin kafalarda gizli hücumu ile kabaran kulaklar ve dört açılan gözler bana baktı. Bu nasıl idrak ve ifade idi sanki? Böyle sözün de sırası mıydı sanki? Manzara hayretimi mucip oldu". Tartışmanın boyutlarının büyümesine müsaade etmeyen Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri ise her şeyin zamanı ve sırası olduğunu göstermektedir: "Paşa, bahsin anlaşılmayan bir zemin üzerinde zehirlenmesine meydan vermeyerek hemen müdahale etti: 'Canım bırakın şu devlet mevlet işini. Şimdi konuştuğumuz şey toplanacak meclisin nasıl bir meclis olacağı meselesidir. Siz yalnız o husustaki fikirlerinizi söyleyin'. Millet'in talihine hâkim olacak bir meclis" (Nadi, 1955: 97-112).

Anadolu'da verilen Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesi ve nihai barışın görüşülmeye başlamasıyla birlikte, devletin şekli ve sistem konusundaki görüş farklılıkları açıkça konuşulur hale gelmiştir. Kurtuluş Savaşının kazanılması Ankara'nın Batılı devletler tarafından tanınmasının yolunu açarken, barış görüşmelerine Sadrazam Tevfik Paşa'nın İstanbul hükümeti adına davet edilmesi iplerin kopmasına yetmiştir. Bunun üzerine, 1 Kasım 1922'de TBMM tarafından Saltanat'ın kaldırılması (Kocatürk, 1997: 361), Türk milletinin temsilcisinin tek olduğunun ilanı anlamı taşımaktadır. Lozan'la nihai zaferin siyasi sonuçlarının tescillenmesinden sonra ise sıra devletin merkezinin tescillenmesindedir. Lozan'ın TBMM tarafından onaylanmasının ardından, işgal ordularının boşalttığı İstanbul'a 6 Ekim'de Türk Ordusunun girmesiyle birlikte başkent tartışmaları da yeniden gündeme oturmuştur. Saltanatın kaldırılmasına rağmen dinmeyen iktidar kavgasının, iki şehrin başkent rekabeti üzerinden devam ettiği görülmektedir. Refet Paşa gibi İstanbul milletvekilleri devletin merkezinin İstanbul'a taşınması düşüncesini dillendirmektedir (Uluğ, 1997: 44). Saltanatın kaldırılmasının üzerinden geçen bir yıla yakın bir süre boyunca İstanbul'un resmi başkent sıfatı ve Ankara'nın fiili başkentliğinin sürmesi, yeniden İstanbul'a dönüleceği beklentilerini artırmıştır. Ancak İstanbul'un, eski yönetimi destekleyenler başta olmak üzere farklı muhalif grupların merkezine dönüşme endişesinin (Öngider, 2003: 51-73), Ankara'nın başkent yapılması kararını hızlandırdığı anlaşılmaktadır.

Başkent tartışmaları, İsmet Paşa ve arkadaşları tarafından verilen öneriyle çıkarılan yasayla sona erdirilmiştir. 13 Ekim 1923'teki yasa, "Devletin makarrı idaresi (karar merkezi, başkenti) Ankara şehridir" ibaresiyle birkaç yıllık fiili başkenti resmi başkente dönüştürmüştür (Goloğlu, 2011: 302). Yasanın çıkışını ertesi gün haberleştiren Hâkimiyet-i Milliye haberinde şu ifadeleri kullanmaktadır: "Ankara Türkiye Devleti'nin Makarrı -İsmet Paşa Hazretleri'nin Teklifi Kanunisi Kanunu Esasi Encümeni ve Dün de Heyeti Umumiye Tarafından Kabul Olundu" (Hâkimiyet-i Milliye, 14 Ekim 1923). Gazetenin aynı gün başyazısı da "İstanbul Matbuatı ve Ankara" başlığını taşımaktadır.

Ankara'nın başkent oluşu çıkarılan yasayla resmîyet kazansa da, Meclis'te ve basında bu karar etrafında tartışmalar sona ermemiştir. Üstelik konu başkent tercihinden daha geniş bir çerçevede, içerisine rejimi, saltanatı, hilafeti ve sembolleri de alarak devam edecektir. Bu arada Ankara'nın resmen Türkiye'nin başkenti oluşunun üzerinden geçen 16 günün ardından atılan bir başka büyük adımla Cumhuriyet ilan edilmiştir. Türkiye yeni temeller üzerinde yükselmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilanı, "Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyettir" ibaresinin anayasanın birinci maddesine eklenmesiyle resmîleşmiştir. Ancak Ankara'nın başkent oluşu daha evvel yasalaşmış olmakla birlikte, Anayasada yer alabilmesi için halifeliğin kaldırılmasının beklenmesi gerekecektir. Nihayetinde, 24 Nisan 1924'te Anayasanın 2. maddesi "Türkiye devletinin dini İslam'dır; resmi dili Türkçe'dir; makarrı Ankara şehridir" şeklinde düzenlenmiştir (www.anayasa.gov.tr).

Basında ve Hatıratlarda Ankara'nın Başkent Oluşu

Zaten fiilen başkentlik yapan Ankara'nın resmi statüye kavuşmuş olması beklenen bir gelişmedir. Devletin yapısal anlamdaki büyük dönüşümünün, başkent değişikliğine yansımaması söz konusu olamazdı. Bu nedenle Ankara'nın başkent oluşu, yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Cumhuriyetle birlikte başlayan yeni dönem ile Osmanlı'yı temsil eden eski dönem arasındaki tartışmaların başkent tercihi üzerinden sürdürülmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ankara'nın başkent olmasına yönelik sunulan gerekçeler ya da karşı çıkanların argümanları iki farklı dünya görüşünün mücadelesini ortaya koymaktadır. Dönemin teorisyenlerinden Tekin Alp, Ankara'nın başkent oluşunu tarihi ve kültürel bir çerçevede izah etmektedir: "Yeni Türk ruhu, ancak eski Bizans başkentinin çürümüş ortamından, ucu şu veya bu biçimde, doğrudan doğruya yahut dolayısı ile Sultan ve Halife saraylarına, yıkılan İmparatorluğun eski devlet ileri gelenlerinin konaklarına ulaşan çeşit çeşit dallar ve budaklarla dolu ortamından uzak olarak gelişebilirdi". Kemalizm adlı eserinde, geri dönüp saldırıya geçmek için pusu kurmuş ve fırsat kollayan teokrasi ile mutlakîyetçiliğin saldırısına karşı Ankara'yı yeni Türk demokrasisinin sığındığı bir kale olarak niteleyen Tekin Alp (2012: 112), iki şehrin taşıdığı simgesel anlamları ortaya koymaktadır.

Yeni başkent tercihinde, Ankara'nın savaşı yöneten bir merkez olmasının tek başına yeterli olmadığı, bunun yanı sıra yeni kurulan devletin seçtiği siyasi yönün de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Askeri ve sivil bir zümre, modernist düşünce sistemi üzerine inşa ettikleri Türkiye Cumhuriyeti'ne kendi tasavvurlarına uygun bir başkent kurmayı uygun görmüştür. Tekin Alp'in belirttiği gibi teokrasi ve mutlakîyetçilik ile sembolize edilen eskinin karşısında, Ankara yeni bir nizamı ve

değerler sistemini temsil etmektedir. Cumhuriyet Türkiyesini ve dolayısıyla Ankara'yı inşa eden asker ve sivil seçkinlerin kökeni aslında Tanzimat'a kadar uzanmaktadır. Aralarındaki önemli fark ise Osmanlı'da var olan dini normatif sistem yerine, Cumhuriyet'in Kemalist ideolojisinin laik ancak emredici bir sistem getirmesi olmuştur (Heper, 1974: 23-25). Bu katı ideolojik ve jakoben yaklaşım, Osmanlı döneminde bir benzeri olan seçkinler ve halk ikiliğinin yeniden yaşanmasına neden olmuştur. Cumhuriyet, ideolojisini Osmanlı'nın ve ona ait değerlerin reddi üzerine temellendirmeyi tercih etmiştir. Türk kültür hayatının yapı taşı olan dini değerlerin ve geleneklerin modernleşmeci ve laik anlayışın hedefine konması, değerlerine sıkı sıkıya bağlı halkla bütünleşmenin önünde büyük bir engel olarak kalmıştır. Eski rejimin temsil ettiği kimi değerlere hoşgörüsüz yaklaşan yeni kadrolar, Ankara'yı modernleşmenin ve batılılaşmanın sembol şehri olarak tasavvur etmiştir. Bu yüzden başkent tartışmalarının arka planında, bir tarafta dinin, geleneğin ya da kozmopolitliğin temsilcisi İstanbul, diğer tarafta laikliğin ve modernleşmenin temsilcisi Ankara yer almıştır.

Milli Mücadele döneminde ortak amaçta birleşen kadroların, bağımsızlığın elde edilmesinden sonra ülkeyle ilgili alınacak kararlar konusunda ayrışmaya başladığı görülmektedir. Bu durum, İstanbul ve Ankara arasındaki rekabetin 1923'ten itibaren basında köşe yazarları tarafından tartışılmaya başlanmasıyla belirginleşmiştir. Akşam gazetesindeki yazılarında Ankara lehine tavır alan Falih Rıfkı, İstanbul'un sahip olduğu imkânlardan mahrum olduğu düşünülen Ankara'daki noksanlardan daha çok, oradaki ruha dikkat çekmektedir. Yazar, İstanbul'a dışarıdan gelen her şeyin Ankara'ya da geldiğini belirttikten sonra, "Ankara'nın hariçle münasebatı olmadığından ziyade, Ankara'da haricinin tesirati olmadığını söylemek daha doğrudur" sözleriyle Ankara'daki bağımsızlıkçı havaya işaret etmektedir (Akşam, 20 Ekim 1923).

Falih Rıfkı'nın "haricinin tesirati"ndan bahsettiği sıralar, aslında Ankara yabancı elçilikler konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Başkent ilan edilmesine rağmen devletlerin Ankara'ya yönelik bir ambargo uyguladıkları ve baskı yaptıkları görülmektedir. Başını İngiltere'nin çektiği, ABD, Fransa, İtalya ve Japonya gibi ülkelerin elçiliklerini İstanbul'dan Ankara'ya taşımayacaklarını duyurmaları önemli bir sorun olmuştur (Şimşir, 2006: 209-210). Cephedeki savaş bitmiş ve Lozan'da anlaşılabilir olmasına rağmen, itilaf devletleriyle diplomatik savaş sürmeye devam etmektedir. Elçiliklerin Ankara'ya taşınmaması, yeni Türk devletinin uluslararası sahada yalnızlaştırılması ve sıkıştırılması anlamına gelmektedir. Elçilikler meselesi zaman içerisinde çözümlene de, başkent tartışmalarında bu durum İstanbul'u savunanların elini güçlendirmiştir.

Hükümet başkanlığı yapan Rauf Orbay'ın Lozan görüşmeleri sırasında İsmet Paşa ile arasının açılması üzerine görevinden istifa etmesi, ardından Cumhuriyet'in ilanından bilgisi olmadığı ve dar bir zamanda hazırlıksız getirildiğine dair görüşleri, İstanbul basınında başkent tartışmalarıyla birlikte yakından takip edilmiştir (Kutay, 1992: 212, 413). Ülkenin yönetim merkezinin kalıcı olarak Ankara'ya taşınmasına karşı çıkan bir kısım İstanbul basınının gösterdiği tepkiler, Ankara'da beliren iktidara yönelik güçlü bir muhalefetin izlerini taşımaktadır. Keza siyaseten varlıklarını sürdüren İttihatçıların İstanbul'un başkent kalmasını arzulayan beyanatları da aynı basın organlarının ilgisini çekmiştir (Zürcher, 1992: 43). Başkent tartışmalarında aktif rol alarak Ankara'ya karşı olabildiğince sıkı bir

muhalefet yürüten İstanbul basınından Akşam, İleri ve İkdam gazeteleri 1925 yılında kapatılmaktan kurtulamayacaktır (Aybars, 1998: 183).

Amerika'dan döner dönmez Matbuat Umum Müdürlüğüne (Basın Yayın Genel Müdürlüğü) getirilen Zekeriya Sertel o günleri anlattığı 'Hatırladıklarım'da, memleketin nabzının Ankara'da attığını, İstanbul'un ise "sönmüş, suyu çekilmiş bir çeşmeye" benzediğini dile getirmektedir. Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından başlayan görüş ayrılıklarını ve tartışmaları aktaran Sertel, İstanbul basınına yanı sıra Birinci Meclis'teki gruplaşmaları "halife ve padişahın yana olanlar, yobazlar ve gericiler" olarak nitelendirmektedir. Zekeriya Sertel, Kurtuluş savaşında Atatürk'ün yanında yer alan "Karabekir'ler, Ali Fuat Paşa'lar, Kazım Özalp'lar ve başkalarına" memleketin siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınmasında güvenilemeyeceği düşüncesindedir: "Bunlar Atatürk'ün o günlerdeki planlarını paylaşacak seviyede değillerdi. Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye ettikten sonra yepyeni bir anlayışla yepyeni bir millet ve yepyeni bir devlet kuracaktı. Yanındakilerin çoğu bunu anlayamazlardı" (Sertel, 2000: 101-105). Sertel'e göre, Rauf Orbay gibi Milli Kurtuluş Savaşı'na katılarak Mustafa Kemal Paşa'nın yanında çalışmış hilafetçiler Cumhuriyet ilanını hazmedememişlerdi. İstanbul gazetelerinin Ankara'nın başkent yapılmasına yönelik eleştirileriyle İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinin Londra'ya gönderdiği raporları karşılaştırdığında "ağız birliği yaptıklarını" anladığını yazan Zekeriya Sertel, "Bizim muhalifler mi İngilizlerden etkileniyordu, yoksa İngiliz diplomatları mı bizim gazetelerden, belli değildi" diyerek iddialarını hayli ileri götürmektedir (Sertel, 2000: 109-112).

İstanbul basını Milli Mücadele döneminde ikiye ayrıldığı gibi, Cumhuriyetin ilanı sürecindeki olaylar karşısındaki farklı tavırlarıyla daha çok parçaya bölünerek ayrılmıştır. Cumhuriyeti desteklemekle birlikte Ankara hükümetini eleştirmekten geri durmayan muhalif çizgideki Vatan, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinin yanı sıra Akşam, Vakıf ve İleri gibi gazeteler yayınlarıyla başkent tartışmalarında yer almıştır (Ayhan, 2009: 121-122). Başkent tartışmalarına Ankara'dan katılan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ise zaten resmi yayın organı olarak kabul gören bir gazetedir (Öngider, 2003: 69). Ankara yanlısı gazetelerin sahipleri ve çalışanlarından Celal Nuri (İleri), Hakkı Tarık Us (Vakit), Necmettin Sadak (Akşam), M. Asım Us (Vakit) gibi isimlerin Meclis'te görev yapıyor olmaları ise iktidara yönelik tavırlarıyla örtüşmektedir (Kocabaşoğlu, 1981: 112).

İstanbul basınında yükselen başkent eleştirilerine genellikle ilk cevap, Ankara'nın yarı resmi yayın organı Hâkimiyet-i Milliye'den gelmektedir. Ankara'nın başkent olmasıyla dünyadan Çin Seddi gibi ayrılmış suni bir muhit yaratılacağı eleştirilerini dile getiren Tanin yazarı Hüseyin Cahit'e cevap verirken Hâkimiyet-i Milliye'nin İstanbul'a atfettiği değerler dikkat çekicidir. Ankara'dan yayın yapan gazete, Osmanlı'nın Anadolu'ya ve Türk ahalisine bakışına eleştiriler getirirken, İstanbul üzerinden bir kimlik tasviri yapmaktadır: "Anadoluyu, Anadolu ahalisini, Seddi Çin ile bütün âlemden, medeni dünyanın bütün füyuzatından (feyizlerinden) şimdiye kadar ayıran amil İstanbul hükümetleri olmuştur! Kesafeti milliyenin feyza feyzinden mahrum ve bin bir lisanla teküllüm eden (konuşan), damarlarında bin bir kan cevelan eyleyen, kafalarında bin bir temayül taşıyan Babil halitası İstanbul hükümeti... Anadoluyu, Anadolu ahalisini bir Yecüç Mecüç ve beldesi telakki eylemiş, onunla temasını yalnız cebir ve zulm icrası, varını yoğunu elinden alması niyeti ile icra eylemiş ve o Seddi Çin'i kurmuştur! Bu kerre hükümet merkezinin

Anadolu'nun göbeğine intikali, Seddi Çin'i kırarak Anadolu'yu, Anadolu ahalisini hükümet vasıtasıyla, doğrudan doğruya bütün medeni âlemle temasa getirmek, beşeriyet âleminin müşterek mesai ile husule getirmiş olduğu bütün feyizlerden, bütün nimetlerden behredar etmek (nasıplendirmek) emeline matuftur” (Hâkimiyet-i Milliye, 16 Ekim 1923).

İstanbul yanlısı basın ile Ankara'daki Hâkimiyet-i Milliye arasındaki başkent polemiklerinin, adeta geçmişle hesaplaşmaya dönüştüğü anlaşılmaktadır. İki gün aradan sonra yeniden başkent tartışmalarına değinen Hâkimiyet-i Milliye, “Anadolu Türkü Altay Dağlarından getirdiği sapan ve kağnısı, Süleyman Şah zamanından taşıdığı kafası ile olduğu gibi kalmıştır” sözleriyle, Osmanlı'nın Anadolu'yu ihmal ettiğini dile getirmektedir. Ankara'nın suni başkent olacağı iddiaları karşısında, benzer suçlama İstanbul'a yöneltilmektedir: “Bu sarayların, bu kâşanelerin etrafında tekevvün etmiş olan (oluşan) her şey suni idi. Lisani, edebiyatı, musikisi, tarzı hayat ve adabı muâşeretini, ailesi, cemaat hayatı, hulasa her şeyi millete, memlekete yabancı idi. Ne millet onlardan bir şey anladı; ne de onlar milleti anladılar!” (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Ekim 1923).

Hâkimiyet-i Milliye'nin İstanbul'un Anadolu'ya bakışına yönelik eleştirilerini, Vatan'da yazan Ahmet Emin (Yalman) adeta doğrulamaktadır. Ankara'nın istiklal mücadelesindeki rolünü teslim eden yazara göre, abideler ve kimi kurumlar ilave ederek şehri askeri bir merkeze dönüştürmek mümkündür. Şehirlerin artılarını ve eksilerini “Ankara ve İstanbul” isimli makalesinde inceleyen Ahmet Emin'in Anadolu'yu ihmal eden önceki hükümetler nedeniyle İstanbul ve taşra ikileminin oluşumunun ilerlemeyi engellediğine dair tespitleri dikkat çekicidir. Ancak yazarın başkent kriteri daha çok medeniyete yakınlıkla ilgilidir: “Yeni merkezi idaremiz ümrana (uygarlığa) müsait bir muhit olmalıdır. Ankara böyle bir muhit değildir. Bilakis belki de memleketin ümrana en gayri müsait noktasıdır”. Yazarın Ankaralılar için kullandığı söylenen “mahrumu istidat ve düşmanı ecanip (yabancı, Avrupalı düşmanı)” sıfatları (Dinçer, 1997: 237-238), Hâkimiyet-i Milliye'nin sert üslubunu anlaşılır kılmaktadır.

Muhafif olarak nitelenecek İttihatçı kökenli gazetecilerden Hüseyin Cahit, başkent Ankara'ya taşınmasına karşı çıkarken, aslında daha çok İstanbul'un dışlanması endişelidir. İstanbul ile Anadolu arasında yaratılmak istenen ziddiyet beyanlarına halkın da meydan vermeyeceğini belirten Cahit, “İstanbul'u müdafaa ve tahlis için kanını döken bir milletin kendi eliyle İstanbul'u tahrip edeceğine, ayaklar altında çiğneyeceğine ihtimal vermek için akl-ı selimden ümidi kesmek icabeder” düşüncesindedir (Tanin, 19 Şubat 1923). Tanin'in başyazarı Cahit, İstanbul'un başkent olarak tercih edilmemesine bir anlam veremediğini şu sözlerle dile getirmektedir: “Devletimiz Ankara'da oturursa, bütün yokluklara galebe edeceğimizi ilan etmiş oluyormuşuz da İstanbul'da oturursak yahut Eskişehir, Sivas, Konya, Kayseri gibi başka bir şehre gidersek meşkulata galebe çalmayacağımızı anlatmış olacaktık” (Tanin, 11 Ekim 1923).

İstanbul'un muhalif gazetelerinden Tevhid-i Efkâr'da başyazar Velid Ebuzziya, başkent tartışmasında farklı bir tavır sergileyerek, Ankara'nın başkent olarak devam etmesi gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre Milli Mücadele'den itibaren Türklerin ve Müslümanların merkezi olarak kalamayacağı anlaşılan İstanbul'un başkent kalmasında ısrar etmek “fırkai muhalefet”tir (Tevhid-i Efkâr, 23 Mart

1923). Başyazarın Ankara lehine yazılarına rağmen, İstanbul basınında sıklıkla başvurulan Ankara'nın fiziki durumu üzerinden yöneltilen eleştirilere Tevhid-i Efkâr'da da rastlamak mümkündür. Ankara'yı görenlerin başkentin taşınmasına karşı çıktıklarını sayfalarına taşıyan Tevhid-i Efkâr, şehrin gelişmemiş durumuna dikkat çekmektedir. Ankara'ya karşı çıkışın gerekçesi olarak geri kalmışlığı gösteren haberde çizilen Ankara tablosu şu şekildedir: "Oturulacak muntazam haneleri hiç yok denilecek kadar mahduttur. Sokaklar berbat ve melun bir haldedir. Kışın çamurdan, yazın da tozdan geçmek hayli müşküldür" (Tevhid-i Efkâr, 12 Ekim 1923).

İstanbul basınından Ankara'ya yönelik yapılan hücumlar, Ankara'dan hemen karşılık bulmaktadır. Tevhid-i Efkâr'ın Ankara'nın yetersizliğine dair haberine Ankara'nın tozunun pudradan güzel olduğu cevabıyla polemik başlatan mebuslardan Besim Atalay, aslında Ankara'nın fiziki şartlarından kendisi de şikayetçidir Birinci Meclis'te mebusluk eden Besim Atalay, içinde buldukları durumu şöyle anlatmaktadır: "Mebus aylığı resmen 100 lira idi. Bunun 20 lirası orduya sigara parası diye kesilir; geriye 80 lira kalırdı. Kalan 80 liranın 25 lirasını ev kirası olarak verirdim. Ev, Meclise çok uzak olan Ayrancı'daydı. Meclise gelmek için bir saat yol yürürdüm. Ay sonuna kadar 55 lira ile geçinmeye çalışırdım. Bütün arkadaşlar da benim gibiydi. Her gün zaten basit olan sofradan, karnımız doymadan kalkardık" (Kemal, 1983: 15).

Ankara'nın fiziki yetersizliklerine Hâkimiyet-i Milliye'de cevap veren Ziya Hurşit ise "Ankara ıssızdır, Ankara harabedir, Ankaralılar fakir ve perişandır fakat bütün bunlar bir kabiliyetsizlik bir istidadsızlıktan değil fedakârlıktan ve millî hayattaki mevkilerinin hususiyetindedir" sözleriyle, zorluklarla baş edilebileceğine işaret etmektedir (Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1923). 18 Ekim tarihli Hâkimiyet-i Milliye'nin başyazısında da, "Evet, Ankara tozludur! Lakin İstanbul haricinde tozlu ve harap olmayan memleketin hangi kısmı vardır?.. Ve saniyen şimdiye kadar yapıldığı gibi biz de bu tozlardan kaçınarak nefsimizi kurtarmaya koyulursak acaba bütün memleketi bürüyen bu tozlar ne zaman ve kimler tarafından kaldırılacaktır?" satırlarıyla, merkezi hükümetin Ankara'ya naklinin "hikmet ve sırrı" açıklanmaktadır (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Ekim 1923).

Falih Rıfkı Atay ise o yıllara ilişkin Ankara tasvirlerinde şehrin vaziyetinin iyi olmadığını çekinmeden dile getirmektedir. Çankaya adlı eserinde o günkü Ankara'nın İstanbul surları dışındaki bütün Türkiye'nin sembolü olduğunu yazan Atay'ın tasvir ettiği durum şöyledir: "Trenden inince iki taraflı bir bataktan, ağaçsız bir mezarlıktan, kerpiç ve hımış esnaf barakaları arasından geçerek tozuması bir türlü bitmeyen bir yangın yerine sapardık. Şimdi geri bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidai olduğunu sanmıyorum". Yeni Türkiye'nin başkenti olacak Ankara'nın İstanbul'dan gelenlerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak oluşundan Atay da yakınmaktan geri durmamaktadır: "Gündüzleri Meclis'ten başka vakit geçirecek yer yoktu. Akşamları Mustafa Kemal tarafından çağrılmaya can atardık... Dairelerde, ancak aç kaldıkları için İstanbul'u bırakan memurlar vardı. Bir siyasi hırsları ve heyecanları da olmadığından bunlar büsbütün bedbaht kimselerdi. Beş on memurun bir tek kerpiç odaya sığındığı olurdu" (Atay, 1999: 9-22).

TBMM açılmadan hemen önce Ankara'ya gelen ve Hakkı Behiç Bey'den devraldığı Hâkimiyet-i Milliye gazetesini çıkaran Yunus Nadi Bey, gözlemlerini “Ankara'nın İlk Günleri”nde anlatmaktadır. İstanbul'dan gelen neredeyse bütün isimler gibi onun izlenimleri de benzerdir: “İlk günlerde bende bıraktığı intiba, büyük bir çöl ortasında çok küçük bir vaha hissi idi”. Ankara'da daha sonra Yeni Gün gazetesini çıkaran Yunus Nadi, aynı zamanda Halide Edip Hanımla Anadolu Ajansı'nın kuruluşu için çalışmaktadır. Ankara Ziraat Mektebinde sürekli birlikte olduğu Mustafa Kemal Paşa ile baş başa yaptığı bir görüşmede, Ankara hakkındaki olumsuz görüşlerini gizlemez. Ancak aldığı cevap, oldukça etkileycidir: “Öyle görünür Nadi Bey” dedi, “Öyle görünür. Zaten bu büyük işin zevki de işte buradadır. Bu çölden bir hayat çıkarmak, bu dağılmadan bir teşekkül yaratmak lazımdır. Mamafih sen ortadaki boşluğa bakma. Boş görünen o saha doludur, çöl sanılan bu âlemde saklı ve kuvvetli bir hayat vardır. O millettir, o Türk milletidir. Eksik olan şey teşkilattır, işte şimdi onun üzerindeyiz. Evvela Meclis, sonra ordu Nadir Bey” (Nadi, 1955: 83-90).

Ankara'nın başkent olarak tercih edilmesindeki faktörlerden bir başkası, Milli Mücadele'ye katılan ve daha sonra da devlet idaresinde bulunan bütün isimlerin anılarıyla dolu bir şehir olmasıdır. İstanbul'un kozmopolit havasına karşın, Ankara aynı değerleri paylaşan insanlarla doludur. İleri gazetesinde Ankara'nın başkent ilan edilmesine destek veren Celal Nuri, 12 Ekim tarihli yazısında Doğu Roma ve Osmanlı saltanatının başkenti İstanbul'un Cumhuriyetin merkezi olamayacağını belirtmektedir. Celal Nuri bu düşüncesinin gerekçesini şöyle ifade etmektedir: “İstanbul, son mücadelede, Anadolu'yu kurtaramadı ve verdi. Anadolu ise o elim zamanlarda hem kendini hem de İstanbul'u geri aldı. İstanbul'daki hükümetler daima ve daima payitaht müdafaasını düşünmüşlerdi” (İleri, 12 Ekim 1923).

İstanbul'un beynelmilel yapısı içerisinde milli faziletlerin gelişmesinin beklenemeyeceğini ve bu yüzden köprüden her geçişteki yabancılık ve hasım muhitte olma hissini dile getiren Hâkimiyet-i Milliye başyazısında İstanbul için dile getirilen duygular genellikle olumsuzdur: “İstanbul'da mebusluk eden herhangi bir Türk bu vaziyetin icra ettiği elim tazyika elbette ki düşmüştür. Kürsü üzerine çıkan herhangi bir Türk mebusu hiçbir zaman kendisini müstakil bir milletin müstakil bir mebusu gibi hissedememiştir. Söylerken daima etrafına bakınmak mecburiyetini duymuştur” (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Ekim 1923). Bu bakışa göre Ankara, Milli Mücadele'ye katılan herkes için adeta kurtuluşun sembolüdür. İstanbul çözülüşü ve teslimiyeti, Ankara ise mücadeleyi ve bağımsızlığı temsil etmektedir. Cumhuriyet'in temelini atıldığı bir şehir olmasının ise ayrı bir önemi vardır. Kurtuluşun ve kuruluşun başkentliğini yapan Ankara, sonrasında ise modernleşmenin adımlarının atıldığı şehirdir.

Ankara'nın başkent oluşunun altında yatan simgesel anlamı en açık biçimde Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde bulmak mümkündür. Milli Mücadele'nin merkezi olması, coğrafi üstünlükleri ve askeri gerekçeler gibi nedenlerle Ankara başkent yapılmakla birlikte, aslında İstanbul'un tercih edilmemesinin Padişahın bulunduğu ve onu temsil eden bir şehir olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İstanbul'un padişahın tahtının olduğu yer anlamında payitaht olması gerektiğini ifade edenleri hatırlatan Atatürk, Nutuk'ta aradaki farkı şöyle izah etmektedir: “Bizim başkent deyimimizle kastettiğimiz anlam ile bu ifadelerdeki payitaht deyimini kullananların görüşleri arasında bir fark bulmamak mümkün değildir. Bundan dolayı, bu konuda

zaten kesinleşmiş bulunan kararımızı resmen ve kanuni yoldan ilan ettirerek, payitaht sözünün de yeni Türkiye devletinde kullanılmasına gerek kalmadığını göstermek lazım geldi” (Atatürk, 1989: 538). Atatürk’ün sözlerinden, yeni Türkiye’de padişahın olamayacağı ve dolayısıyla payitahta da gerek olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Padişah ve onun bulunduğu şehirden öte, söz konusu olan rejim meselesidir. Benzer bir gerekçeyi, meşhur şair ve 1923 Urfa mebusu Yahya Kemal’in “Zaten taht yok ki İstanbul onun pâyı olsun” sözlerinde de görüyoruz. İstanbul’a olan sevgisiyle tanınan şair, “Onun saadetini temin edecek amiller arasında payitaht olması lüzumunu pek anlayamıyorum. Ben İstanbul’u Türk şehirleri arasında payitaht değil, şerefraz (baş dik) görmek isterim” demektedir. Yahya Kemal başkent tartışmalarında tavrını Ankara’dan yana koyduğunu şu sözlerle tamamlamaktadır: “Yeni istiklal Ankara’da doğdu. Merkezi başka bir şehrimize nakletmenin manasını idrak edemiyorum. Fakat İstanbul’a nakletmek fikri korkunç bir gaflettir” (Hâkimiyet-i Milliye, 03 Eylül 1923).

Sonuç

Ankara, Heyeti Temsiliye’nin şehre geldiği 27 Aralık 1919’dan itibaren Türk Milli Mücadelesi’nin merkezi konumundaydı. Fiili başkentliği döneminde şehirde önce Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve Milli Mücadele zaferle sonuçlandırılmıştır. Hükümet merkezi olan Ankara, kazanılan savaştan sonra kurulan yeni devletin resmi başkentine dönüşmüştür. Ankara’yı başkent olmaya götüren tarihi sürecin yanı sıra, coğrafi ve stratejik konumu da önemli etkenler arasında sayılmalıdır.

İstanbul’un temsil ettiği toplumsal ve siyasi düşünceye karşılık, Ankara sahip çıktığı tam bağımsızlıkçı Kuva-yı Milliye ruhu sayesinde başkent olarak tercih edilmiştir. Atatürk’ün Ocak 1923’te İzmit’te İstanbul gazetelerinin başyazarlarıyla görüşmesinde dile getirdiği gibi (Arar, 1997: 31-33), Kurtuluş Savaşı boyunca fiili başkent olan Ankara’nın bu görevini sürdürmesi beklenen bir durumdur. İstanbul ise sembolü olduğu Osmanlı imparatorluğunun ortadan kalkmasıyla başkentlik rütbesini kaybetmiştir. Cumhuriyetle birlikte yeni bir nizam kurma ve modern bir ulus devlet inşa etme arzusu, Osmanlı geçmişinin unutturulmasına bağlanmıştır. Sembolleri, mekânları ve tarihi geçmişiyle İstanbul, ulus devlet için fazlasıyla kozmopolittir. Yeni Türk devletinin homojenlik hedefiyle İstanbul örtüşmemiştir. Muhalif bir şehir havasının bitirilmesi için İstanbul’un başkent yapılması değil, Ankara’ya bağlanması tercih edilmiştir.

Dönemin gazeteleri ve hatıratlarında, Ankara’nın başkent ilan edilişi üzerinden yaşanan fikir ayrılıkları açıkça görülmektedir. Milli Mücadele’nin lider kadrolarının zaferden sonra siyasi tercihlerle ayrılan yollarını da başkent tartışmaları üzerinden takip etmek mümkündür. Siyasiler, aydınlar ve yazarların yanı sıra gazetelerin her birinin başkent tartışmasında farklı bir görüşü mevcuttur. Bu konuda İstanbul basını Milli Mücadele yıllarından daha çok bölünmüş görünmektedir. İstanbul’un başkent olarak devam etmesi gerektiğini ileri sürenler kadar, Ankara’yı savunan gazeteler ve yazarlar da vardır. Ankara taraftarı olanlar dâhi şehrin eksikliklerini dile getirmekten geri durmamıştır. Ankara’da yayın yapan Hâkimiyet-i Milliye ise başkent tartışmalarında net bir tavır içerisindedir. Basına yansıyan başkent tartışmaları, her iki şehrin simgelediği değerler üzerinden bir

iktidar mücadelesinin yansımasıdır. Başkent in hangi şehir olacağı tartışmasının ana teması, aslında iktidarın nerede duracağı ve şeklinin ne olacağıdır. Başkente karar verildiğinde, bununla birlikte milli egemenliğe dayalı Cumhuriyet rejimine de karar verilmiş olmuştur.

İstanbul'un imparatorluğun başkenti ve hilafetin merkezi olması gibi nedenlerle ondan vazgeçmek istemeyenler kadar, Ankara'nın gelişmemişliğinden endişe edenler en sık rastlanan görüşler arasındadır. Ankara siyasi ve idari anlamda başkent unvanını alırken dâhi, bütün diğer Anadolu şehirleri gibi alt yapısı zayıf, kültür, sanat ve eğitim kurumlarından mahrum, ekonomik gücü zayıf bir şehirdir. Buna karşılık, Osmanlı'nın yüzlerce yıllık başkenti olması nedeniyle sahip olduğu imkânlar İstanbul'a bir başkent için gerekli olan cazibeyi vermektedir. İstanbul şehircilik alt yapısına sahip güçlü bir ticaret merkezidir, üniversite, tiyatro, güzel sanatlar ve müzik gelişmiştir. Başlangıçta İstanbul'dan eksik yanları hayli fazla olan Ankara ise Cumhuriyetin modernleşme projesinin ilk uygulama alanı ve modeli olarak kısa sürede taşra havasından çıkarak gelişmiş bir başkente dönüşmeyi başarmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında başkent tartışmaları etrafında karşı karşıya getirilen Türkiye'nin iki büyük şehri Ankara ve İstanbul, çağdaş Türkiye'nin birbiriyle çelişen değil birbirini tamamlayan iki güçlü yüzüne dönüşmüştür. Türkiye yüzyılları bulan merkez ve çevre ikiliği ya da bölgesel farklılıklar üzerinden yaşadığı ikilemleri aşan ve ortak değerlerin farkındalığında yükselen güçlü bir topluma dönüşmeyi başarmaktadır. Cumhuriyetin temel değerleri olan milli kimlik ve ortak vatan fikrinin gelenekle buluşması, Ankara ve İstanbul'un yanı sıra bütün Türkiye'yi tek vücut yapmaya yetecektir.

Kaynaklar

- Akgün, Seçil (1989). "Ankara'nın Başkent Oluşu", *IX. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alp, Tekin (2012). *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Arar, İsmail (1997). *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- Atatürk, Kemal (1989). *Nutuk (1919-1927)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Atay, Falih Rıfkı (1999). *Çankaya IV*, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul.
- Aybars, Ergün (1998). *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Ayhan, Bünyamin (2009). *Atatürk ve Basın*, Palet Yayınları, Konya.
- Bayramoğlu, Fuat (1993). "Milli Mücadele Yıllarında Ankara", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz-Kasım 1993, Cilt IX, Sayı 27, s. 485-492.
- Cebesoy, Ali Fuat (2007). *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Dinçer, Güven (1997). "Ankara'nın Başkent Oluşunun Anlamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 37, s. 225-247.

- Goloğlu, Mahmut (2011). *Türkiye Cumhuriyeti 1923- Milli Mücadele Tarihi V*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Görgülü, İsmet (2014). *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922) Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Heper, Metin (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği-Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Gelişimi ve Niteliği*, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- İğdemir, Uluğ (Haz.) (1975). *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kansu, Mazhar Müfit (2009). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber 1-2*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Karabekir, Kazım (2008). *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Mustafa Kemal (1983). *Türkiye'nin Kalbi Ankara*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1981). "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış", *Yıllık Ankara Üniversitesi SBF BYYO Dergisi*, Cilt VI, s. 101-118.
- Kocatürk, Utkan (1997). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kutay, Cemal (1992). *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyıllımızda Bir İnsanımız*, Kazancı Kitabevi, İstanbul.
- Moltke, Helmuth Von (2017). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Nadi, Yunus (1955). *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öngider, Seyfi (2003). "Kahpe Bizans Mağrur Ankara", *İki Şehrin Hikâyesi: Ankara-İstanbul Çatışması*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.
- Selek, Sebahattin (2010). *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- Sertel, Zekeriya (2000). *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Şapolyo, Enver Behnan (1967). *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi*, İnkilâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- Şimşir, Bilal N. (2006). *Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Toynbee, Arnold (1999). *Türkiye I (Bir Devletin Doğuşu)*, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul.
- Turan, Mustafa (2012). "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 10, s. 1-24.
- Türsan, Nurettin (1981). *Ankara'nın Başkent Oluşu*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul.
- Uluğ, Naşit Hakkı (1997). *Hemşehrimiz Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/, (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

Yılmaz, Durmuş (1998). “Misak-ı Milli ve Yeni Türk Devletinin Kuruluşu”, *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Zürcher, Erik Jan (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

Akşam, (20 Ekim 1923).

Hâkimiyet-i Milliye, (18 Ekim 1923). “Hükümet Merkezi”.

Hâkimiyet-i Milliye, (16 Ekim 1923). “Devlet Merkezi”.

Hâkimiyet-i Milliye, (14 Ekim 1923). “İstanbul Matbuatı ve Ankara”.

(Hâkimiyet-i Milliye, 03 Eylül 1923). “Yeni Mebuslarımız: Urfa Mebusu Yahya Kemal Bey”.

Hâkimiyet-i Milliye, (21 Ağustos 1923). Ziya Hurşit, “Ankara ve Ankaralıların İstidadı”.

İleri, (12 Ekim 1923). Celal Nuri, “Ankara Makar”.

Tanin, (11 Ekim 1923). Hasan Hüseyin Cahit, “Ankara Payitaht”.

Tanin, (19 Şubat 1923).

Tevhid-i Efkâr, (23 Mart 1923). Velid EbuZZiya, “İstanbul Meselesi”.

Tevhid-i Efkâr, (12 Ekim 1923). “Merkez-i Hükümet Hakkındaki Karar-ı Resmî Yarın Verilecektir”.